

Zgodba o »izgubljeni« sliki

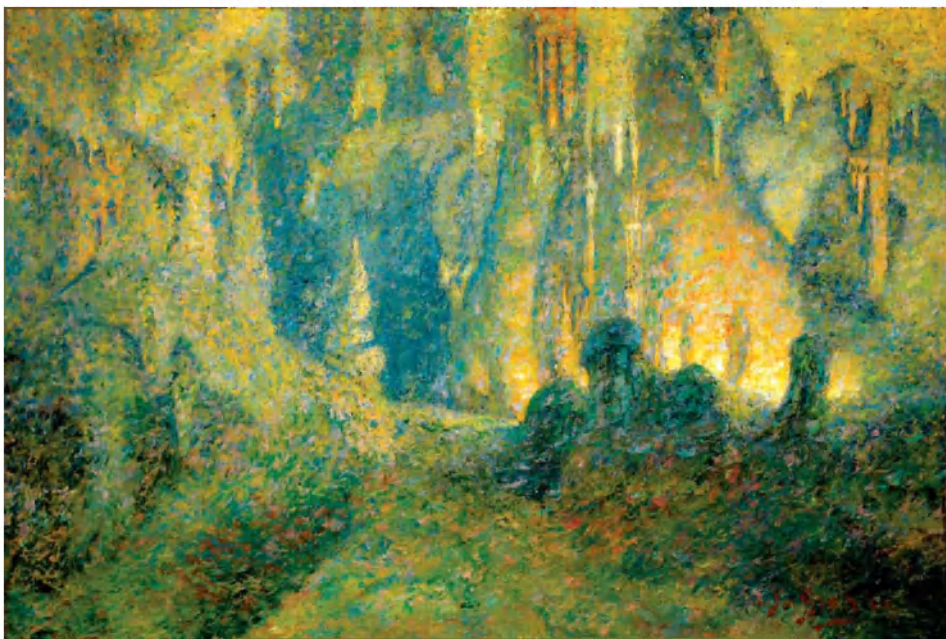
Namesto uvoda

Lani je četrta generacija visokošolcev loške gimnazije slavila petdesetletnico velike mature; kot vedno smo obujali spomine in skušali iz različnih podrobnosti obuditi kaj novega, že pozabljenega. V tem skupinskem brskanju po spominih smo se ustavili pri oljni sliki Ivana Groharja **Postojnska jama**, ki je nekaj časa krasila pritlični hodnik takratnega prizidka gimnaziji, ki ga danes ni več.

Omenjena slika se je pojavila nekega jutra, leta 1956. Zakaj in od kje se je slika znašla na tem mestu, je danes nemogoče ugotoviti. Sošolci smo soglasno sklenili, da je vredno pobrskati po različnih virih informacij, da bi skušali ugotoviti in javno objaviti, kaj se je dogajalo s sliko in okoli nje. Pri tem nas je podžigala želja, da bi s to akcijo uspeli slovenski javnosti približati še eno od del velikega mojstra slovenskega impresionizma Ivana Groharja. Ob množičnem poznavanju Groharjeve Pomladi, Škofje Loke v snegu, Macesna in posebej Sejalca je kar nekaj Groharjevih platen, o katerih ne vemo nič ali skoraj nič, vendar prav tako zaslužijo pozornost.

Stara zgodba

Takrat je na škofojloški gimnaziji risanje in umetnostno zgodovino poučeval **prof. Floris Oblak, akademski slikar** (žal je leta 2007 umrl). O izvoru in lastništvu slike pred prihodom v šolo ni mogel povedati nič posebnega, več pa je strnil v pripoved o sliki in avtorju. V hodniku obešena slika, polna rumenih in oranžnih odsevov svetlobe in prevladujočih sivozelenih obrisov podzemeljskega bogastva Postojnske jame, je imela v desnem spodnjem kotu čitljiv in nedvoumen podpis **Iv. Grohar**. Naš pokojni profesor se je kot akademski slikar spoznal na barve in slikarsko tehniko. Kar ob sliki nam je razlagal, da je Grohar jamo upodobil z navadnimi oljnimi (in ne umetniškimi) barvami. Po Oblakovo naj bi jih Grohar dobil od enega od takratnih občasnih pokroviteljev umetnosti na Loškem. Le-ta mu je pač ponudil tisto, kar je bilo v njegovi trgovini. Grohar si zaradi revščine ni mogel privoščiti »pravih« barv, sploh pa ne za tako veliko sliko. Takrat se nam je zdela slika ogromna, saj je zapolnila skoraj ves prostor na zidu med vrati v tajništvo gimnazije in zunanjim zidom. Prav zaradi teh barv naj bi slika pospešeno propadala in prof. Oblak je napovedal, da se bo slika preselila v restavratorsko delavnico Narodne galerije, kjer naj bi strokovnjaki rešili, kar se rešiti da. Toliko smo o sliki vedeli nekoč.

Ivan Grohar: Postojnska jama.

Fotografijo je ljubeznivo posredoval Narodni muzej v Ljubljani in dovolil njeno objavo v tem članku.

Nadaljevanje zgodbe po več kot petdesetih letih

Predlog kolegov na naši proslavi je bil dovolj razburljiv, da sem skušal poiskati odgore na vrsto vprašanj, ki so se postavljala sama po sebi. Bolj ko sem vrtal v globino zgodbe, več novih vprašanj se je porajalo.

Po spominu lahko zatrdim, da je bila slika v lasti loške gimnazije največ dve leti. Od kdovekod je prispela na svoje začasno mesto v letu 1956. Če bi jo obesili prej, bi se je spomnili tudi dijaki prve generacije visokošolcev, ki so maturirali 1955, vendar se je ne. Slika je zapustila gimnazijo pred letom 1958. Takrat smo namreč maturirali mi kot četrta generacija in slike ni bilo več na opisanem mestu, spominjajo pa se je bivši dijaki razreda pred in za nami; nesporno torej lahko določimo avtorja slike in obdobje, ko je slika »gostovala« v loški gimnaziji.

Obarvan Groharjev podpis na oljni sliki Postojnska jama.

Sodobna računalniška tehnologija je omogočila izrez iz Groharjevega dela. Ob njegovih mogočnih dimenzijah se slikarjev podpis skoraj skriva. Zraven tega pa je Grohar za podpis uporabil temno, rdečerjavo barvo, ki se zlije z okoliško barvo. Eden od standardnih računalniških trikov je umetnikov podpis obarval svetlorumeno in ga tako napravil vidnega.

Sicer pa se vrnimo h glavnim vprašanjem. Začelo se je seveda z osnovnim, ali slika sploh še obstoja in kdo jo ima v lasti. Ker je pokojni prof. Floris Oblak pred pol stoletja govoril o restavracijah Narodne galerije v Ljubljani, sem začel poizvedovati najprej tam. Posebej moram poudariti, da sem pri vseh institucijah, kjer sem spraševal o omenjeni sliki, naletel na izjemno prijateljski sprejem in pomoč. Na moje začetno vprašanje o sliki se je odzval dr. Andrej Smrekar, bivši ravnatelj Narodne galerije in eden največjih (če ne največji) poznavalcev Groharja. Poznal je sliko, bila naj bi v Narodnem muzeju v Ljubljani; poznal pa je tudi nekaj okoliščin ob njenem nastajanju. Grohar je 6. januarja 1906 poslal razglednico, na kateri je omenil, da je dobil naročilo za sliko Postojnske jame, ki naj bi bila eden od razstavnih eksponatov za avstrijsko razstavo umetnosti v Londonu. Opozoril me je na lokalni časnik Notranjec, ki je izhajal v Postojni, in je v začetku leta 1906 pisal o tem. Lokalni časnik se je razstave in Groharja spomnil predvsem zato, ker sta bila oba neposredno povezana s turistično promocijo Postojnske jame v tujini. Drugi, predvsem specializirani časopisi, pa so skoraj vsi po vrsti razstavo prezrli. Celo za čas na prelomu iz 19. v 20. stoletje posebno ugleden časopis »Ljubljanski zvon«, ki je sicer redno obveščal svojo pretežno za kulturna vprašanja zagreto publiko, razstavi ni posvetil niti skromnega zapisa. Sicer pa tudi danes stroka meni, da razstava v Londonu ne zasluži posebne pozornosti, ker je bila bolj politične narave. Spomnimo se še drugega umetniškega dogodka; v avgustu istega leta je bila razstava jugoslovanskih slikarjev v Bolgariji, udeležba slovenskih mojstrov čopiča je bila posebej reprezentativna in o njej je Zvon pisal vsaj šestkrat.

V Narodni in univerzitetni knjižnici sem našel časopis Notranjec in v letniku 1906 odkril naslednji novici:

»Postojnska jama na razstavi v Londonu

Postojnski glavar g. Štefan Lapajne je pri zadnjem njenem posvetovanju kot načelnik postojnske jamske komisije izjavil, da se tudi Postojnska jama udeleži razstave.«¹

Ob popolnem pomanjkanju podatkov o londonski razstavi je bila ta kratka novica prvi znak, da se je v zvezi z avstrijsko razstavo v Londonu nekaj dogajalo, da je organizator javnega nastopa predvidel tudi vključitev Postojnske jame med razstavne teme in so se lokalni veljaki trudili zagotoviti svojemu naravnemu čudežu ustrezno mesto. In drugi zapis:

»Razstava v Londonu

Velike razstave, ki se vrši letos v Londonu, se udeleže poleg Postojnske jame tudi slovenski slikarji, katerim se je menda odkazal za slike eden najlepših prostorov. Umetnik Grohar, eden od najnadarjenejših in najboljših slovenskih slikarjev, slika za to razstavo Postojnsko jamo. Naj bi naši umetniki večkrat posegli na tako praktično polje. Svet postaja bolj in bolj realen in čimprej se bodo umetniki prilagodili časovnim potrebam, tem preje bodo prišli do

*boljšega kruha.*²

Druga novička v Notranjcu je potrdila priprave na londonsko razstavo in prvič javno omenila sodelovanje Ivana Groharja na njej. Mimogrede, koncept postavitve razstave je prispeval znani slovenski arhitekt Maks Fabiani. V teh drobcih o razstavi pa ostaja neodgovorjenih vrsta na razstavo vezanih vprašanj, kot na primer, kdo je razstavo sploh organiziral, kdo je pri Groharju sliko naročil, kam je po razstavi izginila, kaj so z njo počeli do povojnih let itd. Baje obstaja katalog razstave, vendar ga do oddaje prispevka uredništvu Loških razgledov nisem uspel najti; morda bo to uspelo komu drugemu ali pa bom do prihodnje številke Loških razgledov sam uspel zbrati dovolj novih podatkov za nadaljevanje zgodbe.

Uspelo pa mi je dobiti še en podatek o londonski razstavi. V reviji Slovan, mesečniku za književnost, umetnost in prosveto, je bila v letniku 1905/06 naslednja novica:

»Ivan Grohar: Postojnska jama

*V hotelu »Union« je bila par dni razstavljena velika Groharjeva slika »Postojnska jama«, namenjena za razstavo v London. Slika je izvršena v čistomodernem slogu, po načinu Segantinijske s – špahtlom. Vtisk, ki ga daje ta v mračnem, zakajenem tonu izgotovljena slika, na kateri je razsvetljen le levi kot, dočim je vse drugo poltemno, je prav dekorativen in dokazuje, da stopa Grohar vztrajno dalje po potu najskrajnejših dunajskih secesionistov.*³

V istem mesečniku zasledimo še naslednji zapis:

*»Slovenski umetniki v Londonu. Avstrijske razstave v Londonu se udeležijo tudi umetniki. Tu bodo imeli svoje oddelke sledeča umetniška društva: »Secession« (Dunaj), ... »Sava« (Ljubljana). V klubu »Sava« so zastopani Ivan Grohar (4 krajine), Rik. Jakopič, M. Jama, F. Vesel, Žmitek in Fr. Berneker. V posebnem oddelku razstave za promet tujcev na Kranjskem pa imata še: Iv. Grohar 3 slike (Postojnska jama, Ljubljana in Triglav) in Fr. Berneker 2 figuri (Kranjec in Kranjica). Razstava se otvori prve dni maja meseca. Aranžma in tehnično vodstvo je imel v rokah g. dr. M. Fabiani, oddelek »Sava« pa je uredil g. R. Jakopič.*⁴

Opogumljen s prvimi novimi podatki sem prosil za pomoč in sodelovanje Narodni muzej v Ljubljani in kljub obilici rednega dela je bila doc. dr. Mateja Kos enako prijazna kot dr. Smrekar iz Narodne galerije. Potrdila je, da je slika Groharjeve Postojnske jame pri njih in posredovala točne mere slike. Vedel sem, da je nenavadno velika, nisem pa pričakoval takih mer; slika je namreč dolga 2,17 m in visoka 1,57 m, okvir jo pa poveča še za dodatnih 40 cm (rezultat obljube, da mi bo posredovala fotografijo slike, je na sliki spredej).

Ob iskanju dodatnih informacij in podatkov o sliki in okoliščinah njenega nastanka sem, z vsem dolžnim spoštovanjem do slovenske umetnosti, obiskal razstavo Slovenski impresionisti in njihov čas. Seveda nisem mogel mimo Groharja, a mnoge razstavljene slike sem poznal. Zaradi razstave v galeriji loškega gradu, in tam razstavljenih nekaj fotografskih plošč Avgusta Bertholda, sem s posebnim zanimanjem vstopil v enega od stran-

2 Notranjec, št. 5, str. 51

3 Slovan, 1905/1906, str. 128.

4 Slovan, 1905/1906, str. 192.

skih razstavnih prostorov, ki je bil namenjen fotografiji. Med Bertholdovimi posnetki je vidno mesto zavzemal njegov posnetek Postojnske jame! Spomnil sem se časopisnih člankov, ob pripravah na razstavo in po njeni otvoritvi, ko je del umetniške stroke dokazoval, da je Grohar Sejalca pravzaprav kopiral z ene od Bertholdovih plošč, drugi del pa se je pridušal, da je imel (in ima) slikar pravico, da motiv »svojega srca« shrani na fotografskem papirju ali plošči in ga kasneje prenese na platno.

Ta članek sem imel namen obogatiti s fotografijo Bertholda, a se je zapletlo pri pravici do javne objave njegove zapuščine. Narodna galerija ima večino njegovih posnetkov, ni pa njihov lastnik. Prijazno so mi pomagali s podatki o lastniku in od njega sem dobil dovoljenje za javno objavo Bertholdove Postojnske jame z razstave impresionistov, zraven pa še pet njegovih posnetkov istega motiva, a z različnih zornih kotov. Nobeden od posnetkov v celoti ne ustreza kot predloga za Groharjevo platno, lahko pa je posamezne podrobnosti najti na različnih fotografijah. Moja laična presoja je, da je Grohar svojo Postojnsko jamo naslikal po Bertholdovih predlogah oziroma si z njimi vsaj pomembno pomagal, saj sta bila z Bertholdom prijatelja in neke vrste zaveznika v umetniškem ustvarjanju. Na rob tej ugotovitvi pa se postavlja vprašanje, kako je Berthold v začetku 20. stoletja uspel ustvariti v jami pogoje za te fotografije, kar bo lahko predmet kakega drugega raziskovanja.

Eden od posnetkov Postojnske jame Avgusta Bertholda.

Lastnik je dovolil objavo posnetka v tem članku, NG je ljubeznivo omogočila posnetek iz njihove fototeke.

Neodgovorjena vprašanja

Žal je pri raziskavi ostalo neodgovorjenih kar nekaj vprašanj. Morda bo kdo od bralcev, vzpodbujen s tem člankom, uspel najti nanje ustrezne in preverjene odgovore. Bilo bi lepo, zanimivo in koristno.

O samem nastanku vemo sicer dovolj, nič pa ni (zaenkrat) znanega, kdo je sliko za razstavo naročil. O učinku razstave tudi ne vemo kaj prida, saj je po mnenju stroke šlo predvsem za politično razstavo Avstro-Ogrske v Londonu in zato stroke ni posebej zanimala. Največ neodgovorjenih vprašanj pa se nanaša na lastništvo. Narodni muzej jo šteje za svojo last od poznih petdesetih let, kar se ujema z našo ugotovitvijo, da je slika zapustila loško gimnazijo najkasneje v letu 1957. Od tu dalje je slika v knjižnici Narodnega

muzeja, pred tem pa je vprašanje lastništva popolnoma odprto.

Popolno sušo tovrstnih podatkov je tik po oddaji prispevka urednici prekinila nova informacija, utemeljena na dokumentih iz arhivskega fonda Loškega muzeja, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota v Škofji Loki. Takratni ravnatelj muzeja Karel Plestenjak si je močno prizadeval, da bi muzejske zbirke obogatil predvsem z gradivom, ki je imelo korenine na Loškem in bi torej – vsaj po tem kriteriju – sodilo k nam. Očitno je enkrat v prvih mesecih leta 1952 obiskal Narodni muzej v Ljubljani in takratnemu ravnatelju dr. Jožetu Kastelicu izrazil željo, da bi Loški muzej pridobil Groharjevo Postojnsko jamo. Dr. Kastelic ga je namreč 28. 3. 1952 pozval, naj **»čimprej pride ponjo, če nanjo res reflektira«**. Ko je ravnatelj Plestenjak naslednjega dne dopisnico dobil, je še istega dne (torej 29. 3. 1952) posredoval ravnateljstvu Narodnega muzeja seznam predmetov, ki so bili v posesti Narodnega muzeja, po svoji vsebini pa bi sodili nazaj na Loško, med njimi je tudi Postojnska jama Ivana Groharja. Kdaj so predstavniki našega muzeja sliko res prevzeli in jo prinesli v Loko, ne vem. Res pa je, da jo ravnatelj Plestenjak omenja v svojem poročilu za leto 1952 na občnem zboru Muzejskega društva (15. 1. 1953) kot pridobitev oddelka del loških rojakov.

Leta 1954 se je Loški muzej odločil, da bo v takratni telovadnici gimnazije pripravil veliko slikarsko razstavo del loških rojakov *»od Jerneja iz Loke do današnjih dni«*. Zanj je nekaj slik prispeval muzej iz svoje takrat še majhne galerijske zbirke loških slikarjev, za pomoč in izposojlo slik pa je zaprosil še rojake – slikarje (Biorollo, Miheliča, Sedeja, Mirka in Iveta Šubica, Potočnika, Gojmira Kosa) in Narodno galerijo. O razstavi nisem našel gradiva, zato ne morem trditi, da je bila med razstavljenimi slikami tudi Postojnska jama. Dejstvo pa ostaja, da je bila takrat na ogled v muzeju in bi bilo realno pričakovati, da so jo vključili med razstavljená platna ob ostalih Groharjevih delih, ki jih je najverjetneje posodila Narodna galerija. Je pa o velikem uspehu prve slikarske razstave loških rojakov poročal ravnatelj muzeja v svojem poročilu o delu za leto 1954.

Kljub pomanjkanju dokumentov lahko z gotovostjo trdim, da je opisovana slika našla svoje začasno mesto v loški gimnaziji. Očitno je nekomu prišlo na misel, da bi jo v hodniku elitne izobraževalne ustanove videlo več ljudi kot pa v muzeju. Kdo je prišel na to misel in kdo jo je v letu 1956 tudi uresničil, ni mogoče ugotoviti. Po svoje je zanimiva tudi ugotovitev, da se je o sliki takrat malo vedelo. »Počivala« je pač na manj izpostavljenih in obiskovanih krajih. To nevednost najbolje ponazarja kratek dopis Notranjskega muzeja iz Postojne, ki je 18. 12. 1954 zaprosil Mestni muzej v Škofji Loki, da mu preskrbi fotografijo Groharjevega platna, **formatá 18 x 24 cm!**

Slika se je očitno – glede na podatke, navedene na začetku tega prispevka – v letu 1957 vrnila v muzej. Ko je namreč Narodna galerija leta 1958 pripravljala retrospektivno razstavo del Ivana Groharja, je takratni ravnatelj Zoran Kržišnik zaprosil muzej, da Narodni galeriji pošlje za razstavo Groharjeve slike; med njimi tudi Postojnsko jamo. Konec zgodbe o prehajanju umetnine iz rok v roke predstavlja pisemce Narodnega muzeja iz Ljubljane, ki 9. 1. 1959 na kratko obvešča Mestni muzej v Škofji Loki, da so od Narodne galerije prevzeli Postojnsko jamo Ivana Groharja, **ki jo je Narodni muzej posodil loške-mu 13. 5. 1952.**

Zaradi velikosti slike ni verjetno, da bi bila – vsaj nekaj časa – v zasebni lasti. Težko si

je predstavljati sobo v zasebni hiši, kjer bi lahko ponudili zavetje tako velikemu platnu. Predpostavljam, da je delo Groharju nekdo naročil. Ker je bila londonska razstava državna, deloma pa deželna akcija, bi pričakovali naročilo deželne oblasti, ki je razstavo hotela uporabiti tudi za promocijo kraja. Po povratku slik iz Londona pa bi – tiste, ki jih je deželna oblast naročila za to priložnost (in Groharjeva slika sodi v to kategorijo) – lahko bile v deželni lasti. Kdo ve? Od leta 1906 do 1952 je dolga doba in vprašanje je, skozi koliko in katerih rok je slika potovala, celo do podatka, kako je prispela v hodnik gimnazije, ni mogoče dobiti. Ravnatelj gimnazije in takrat službujoči profesorji (ki so se zaradi svoje predmetne naravnosti zanimali za slovensko slikarstvo) so žal že vsi pokojni. Sedanje vodstvo gimnazije pa sploh ni vedelo, in ni moglo vedeti, da je stari in že odstranjeni prizidek gimnazije krasila Groharjeva oljna slika neverjetnih dimenzij. Vsaj to so podrobnosti, ki bi jih bilo zanimivo povezati v celotno zgodbo o »izgubljeni« in ponovno najdeni Groharjevi sliki. V tem prispevku sem zapisal, kar sem uspel najti v poglavitnih domačih virih. Morda bi lahko pridobili podatke iz dunajskih virov, mogoče se bo problematike lotil kak strokovnjak in prišel do novih spoznanj. Če nam bo v prihodnje zaradi tega uspelo najti nove odgovore na stara vprašanja – toliko bolje.

Zahvala

*V članku sem že zapisal, kako ljubeznivo in hitro so na moja vprašanja in prošnje odgovarjali ugledni strokovnjaki slovenskih vrhunskih ustanov. Naj se zato na koncu najiskrenejše zahvalim lastniku Bertholdove zapuščine **Mateju Vozliču**, dipl.arch. za soglasje k objavi posnetka, **Narodni galeriji** za podatke in posnetek Bertholdove Postojnske jame, posebej pa **dr. Andreju Smrekarju**, ki mi je pomagal čez prve ovire, poleg tega pa mi je z drobnimi nasveti dajal pogum pri iskanju novih dejstev. Enaka zahvala gre **Narodnemu muzeju in doc. dr. Mateji Kos**. Brez nje bi se o sliki ne mogli pogovarjati, saj je ona po svoji funkciji skrbnica (tudi te) slike. Posnetke izvirnega Groharja je napravil njihov hišni fotograf. Končno velja moja zahvala tudi **Juditi Šega**, vodji enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Škofji Loki, in njeni sodelavki **Elizabeti Eržen Podlipnik**, ki sta mi pomagali razčistiti in dokumentirati lastništvo slike vsaj v povojnem obdobju. Hvala vsem.*

VIRI

Notranjec, letnik II, št. 2, str. 19; 13. 1. 1906.

Notranjec, letnik II, št. 5, str. 51; 3. 2. 1906.

Slovan, mesečnik za književnost, umetnost in prosveto, letnik 1905/06, str. 128, 192.